

Sběr a vyhodnocování dat o vzdělávání vícejazyčných dětí a žáků s potřebou jazykové podpory

Pro moderní na datech založený (data based) přístup ke státní správě a formulování dílčích vzdělávacích strategií je nezbytné vycházet z dostatečného objemu relevantních a aktuálních dat. V případě začleňování vícejazyčných dětí s potřebou další podpory z důvodu nedostatečné znalosti vyučovacího jazyka se však mnohé zásadní údaje dlouhodobě a systematicky nesbírají a nevyhodnocují. I u těch, které jsou k dispozici, bývá problematická jejich relevance a dostupnost. Nedostatečná je aktuálně také systematická práce s daty a jejich vyhodnocování. Při tvorbě a implementaci nového digitálního informačního systému pro vzdělávání považujeme za nutné zajistit i **sběr a pravidelné analýzy dat, která budou vypovídat o začleňování vícejazyčných dětí a žáků a žákyň a umožní sledování jejich školní úspěšnosti. Zásadní je i zlepšení dostupnosti těchto dat a jejich transparentní zveřejňování.**

Proč je revize nezbytná?

V současné době chybějící možnost sledovat školní úspěšnost, potřebnost a dosažitelnost podpory vícejazyčných dětí a žáků znesnadňuje a v mnoha ohledech znemožňuje optimální plánování, zavádění a vyhodnocování opatření směřujících k jejich začleňování. Zároveň je značný problém sledovat negativní jevy (školní neúspěšnost, problémy při přechodu ze ZŠ na SŠ, underperforming, drop-out apod.) a předcházet jim. Kvalitní a dostupná data pomohou zodpovědným aktérům informovaně určovat potřebný rozsah, objem a další parametry podpory a zároveň umožní sledovat dopady přijatých opatření a přispějí ke kvalitě a věcnosti odborné debaty.

Zásadní je v první řadě už samotný **údaj o počtech vícejazyčných dětí a žáků v jednotlivých stupních vzdělávání a o jejich aktuálně dosažené úrovni jazyka určující potřebnou úroveň podpory.** Za prioritu pak považujeme na tento údaj navázané sledování ukazatelů ve **dvou hlavních směrech:**

1) obecná úspěšnost ve vzdělávání

2) pokrok v jazyce - tedy v osvojení češtiny

Jako klíčovou vidíme možnost sledovat zejména ty oblasti a témata, kde dochází k největším komplikacím a bariérám vzdělávacích drah, tedy především v období přechodů mezi jednotlivými stupni vzdělávání:

Předškolní vzdělávání:

- data o vícejazyčných dětech v předškolním ročníku MŠ provázaná s daty o jazykové přípravě (toto i pro všechny ostatní stupně)
- odklady školní docházky

Základní vzdělávání:

- zastoupení vícejazyčných žáků v přípravných ročnících ZŠ
- dodatečné odklady
- opakování 1. ročníku ZŠ
- přechod mezi 1. a 2. stupněm a opakování dalších ročníků
- předčasné opouštění vzdělávání v základních školách (před dokončením 9. třídy) včetně dětí, které po dokončení ZŠ ve vzdělávání dále nepokračují

Střední vzdělávání:

- úspěšnost v přijímacím řízení na SŠ a u jednotných přijímacích zkoušek; úspěšnost u pohovorů nahrazujících jednotnou přijímací zkoušku z českého jazyka
- přehled o mladých lidech zůstávajících po splnění povinné docházky mimo vzdělávání vč. neúspěšných uchazečů o studium SŠ
- drop-out a jeho okolnosti zejména v 1. ročníku SŠ ale i v dalším průběhu studia
- úspěšnost při zakončování SŠ závěrečnými zkouškami a maturitami

Z hlediska prevence a minimalizace sociálního vyloučení považujeme za potřebné také sledování lokální koncentrace vícejazyčných žáků, které umožní mj. lépe zachytit a adresovat problematiku segregace v konkrétních školách a samosprávných celcích a nastavovat jak lokální řešení, tak systémové podmínky nejen ve vzdělávacím systému, ale i v rámci meziresortní spolupráce.

Zásadním předpokladem efektivity systému bude také dotažení záměru, aby byly sběr dat a práce s nimi nastaveny tak, že bude možné **sledovat individuální vzdělávací dráhy žáků a vyhodnocovat tak jejich úspěšnost a účinnost opatření**, která jim byla nastavena. Celkově je třeba dokázat monitorovat celý jejich **průchod vzdělávacím systémem**.

Navrhovaná opatření

(I) Údaj: Vícejazyčné děti/žáci a stupeň potřebné podpory

Ve sběru dat v pravidelných výkazech ZŠ byla od září 2023 nově zavedena kategorie žáků s **neznalostí českého jazyka** (výkaz M03) bez ohledu na občanství, typ pobytu nebo nárok na jazykovou přípravu (JP) podle aktuálního znění legislativy. To považujeme za důležitý první krok od dosavadního stavu, kdy bylo možné sledovat pouze - v mnohém irelevantní údaj - počet žáků s cizí státní příslušností. Nicméně už po

prvních vyplněných výkazech je zjevné, že je také nutné adresovat metodiku sběru dat, diagnostiku a nepřesnosti na vstupu, kdy se ukazuje, že počty nejsou v souladu s reálným stavem (stejný problém se ukazuje u údajů o JP - viz níže, které jsou na údaj o neznalosti navázány).

Pro přehled o skutečném stavu integrace vícejazyčných dětí ve školách je vhodné nastavení úrovně potřebné podpory základním nástrojem a **bez sledování aktuální úrovně znalosti jazyka se při tom neobejdeme**. Je tedy nutné začít sbírat údaje, které budou funkční a přímo využitelné, a to nejen pro nově přichodící děti s neznalostí, ale i pro děti, které už v našem vzdělávání jsou, ale znevýhodnění v českém jazyce stále mají a cílenou podporu v něm potřebují.

Metodologicky je přitom možné se opřít o již existující nástroje, praxi a výzkumy, zejména šetření Akademie věd Škola jako integrační partner <https://www.soc.cas.cz/projekt/skola-jako-integracni-partner>, které u zapojených škol pracovalo se třemi úrovněmi potřebné podpory navázané na aktuální jazykové kompetence žáků - viz tabulka:

Počty žáků s OMJ – podle míry potřebné podpory a stupně ZŠ

Praha	I. stupeň	II. stupeň	celkem
NEDOMLUVÍ se česky a potřebovali by INTENZIVNÍ podporu	471	241	712
DOMLUVÍ SE S POMOCÍ a potřebovali by STŘEDNÍ podporu	1251	570	1821
DOMLUVÍ SE BEZ POMOCI a potřebovali by OBČASNOU podporu	1687	898	2585
celkem	3 409	1 709	5 118

Tento výzkum navíc ověřil, že je takové vykazování pro ředitele škol reálně proveditelné a funkční. **S tímto údajem pak bude možné cíleně sledovat situaci vícejazyčných dětí a žáků u všech dalších ukazatelů a statistik a navazovat na něj podporu** – při optimálním nastavení navíc bez nutnosti zvýšené zátěže dalších složek systému (zejm. pedagogicko-psychologických poraden). Pro referenci při určení úrovně je opět možné se opřít o již existující nástroje jazykové diagnostiky. V praxi se tak k existující kategorii “neznalost” přidají další dvě vyšší úrovně funkční znalosti indikující diferencovanou potřebu podpory ve výuce. V kombinaci s možností longitudinálně sledovat postup konkrétních žáků vzdělávacím systémem, tak bude možné sledovat jejich pokrok mezi jazykovými úrovněmi a díky tomu sledovat a vyhodnocovat efektivitu jazykové přípravy a podpory. Řada škol v praxi již takovýto systém sama interně využívá, protože je pro monitorování a nastavení podpor logický a funkční.

(II) Údaje o jazykové přípravě (JP)

Ve sbíraných datech ze škol se zásadně rozcházejí i údaje o počtech žáků ve skupinách JP ve výkazech M03 s čísly podpořených v JP ve výkazech o organizaci skupin jazykové přípravy. Pro vypovídající údaje o jazykových skupinách je dále nezbytné, aby v datech bylo možné od sebe **odlišit, kolik žáků - a kteří konkrétně - mělo na JP nárok a kteří byli podpořeni bez něj**. V tuto chvíli to z výkazů lze s jistotou poznat pouze u žáků s českým občanstvím.

V neposlední řadě považujeme za potřebné pro monitorování pokroku sledovat údaje o délce vzdělávání v ČR u daného žáka (i nad rámec 12 měsíců relevantních pro poskytnutí bezplatné jazykové přípravy), což by opět mohlo přispět ke zlepšení přehledu i o dalších způsobech podpory a jejich vyhodnocování.

Do budoucna je dále nezbytné zavést systematické sledování realizované JP na všech stupních.

(III) Systém pro zveřejňování dat (statistická ročenka, výkonové ukazatele)

Kromě stále problematického (a mimo ZŠ stále zcela chybějícího) vykazování vícejazyčných dětí a žáků s potřebou jazykové podpory, nejsou ve veřejně publikovaných datech standardně dostupné ani všechny potřebné statistiky za cizince (viz <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>). Kromě státní příslušnosti nebo neznalosti jazyka není například ani možné snadno žáky filtrovat podle ročníků, věku a dalších parametrů. Je sice možné si existující data zvláště vyžádat, to ale představuje bariéru a značné zdržení a zároveň zátěž úředníků MŠMT. Stávající **systém zveřejňování školských statistik je tak značně zastaralý a nedostatečný** pro potřeby odborné veřejnosti i pro plánování vzdělávacích politik.

Mimo zavedených pravidelně generovaných standardizovaných tabulek (které jsou velmi užitečné pro meziroční srovnávání běžných školských statistik) by pro potřebnou úroveň práce s daty a jejich z dostupnění mělo být **v rámci připravovaného nového informačního systému** umožněno veřejné **zpřístupnění dat** (v rozumné úrovni podrobnosti - např. na úroveň ORP) **skrze moderní webové rozhraní**, jež umožní uživatelské filtrování, konfiguraci a třídění proměnných (tedy třeba možnost vyfiltrovat určité klíčové ukazatele, např. pouze za cizince nebo žáky s jednou z úrovní snížené znalosti ČJ). Příkladem podobně funkčního rozhraní může být např. web www.datapaq.cz společnosti PAQ Research.

(IV) Pravidelné analyzování a vyhodnocování dat

Kromě vlastního sběru a zveřejňování dat je nutné, aby státní správa zaštitila **pravidelné sledování a analýzy dat o začleňování vícejazyčných dětí a žáků**, které umožní vyhodnocovat, zda se toto daří a přijatá opatření jsou účinná. To by klíčovými aktéry dalo do rukou funkční nástroje pro stanovení ukazatelů a cílů úspěšné integrace a umožnilo longitudinální sledování jejich vývoje navázané na zavádění jednotlivých opatření pro podporu ve výuce, sledování jejich efektivity a případnou úpravu konkrétních podmínek a parametrů.

K tomu je nicméně nezbytné **definovat institucionální rámec a zodpovědného aktéra pro tuto činnost**.